

kan de ikke acceptere det i danske sammenhænge. Men i så fald er de ikke så bevidste om det at de giver det som begrundelse.

Der er kun en af gymnasieeleverne i Sønderjylland der kommer ind på at nogen ikke accepterer *mojn* i Sønderjylland: "Gamle/ældre danskere som var med i krigen, besættelsen o.s.v., kan sommetider ikke lide *mojn*, fordi de forbinder det med tyskere."

Mojngrænsen

Spørgeskemaundersøgelsen viser imidlertid at hilsenen *mojn* i dag hos de unge i Sønderjylland ikke har noget med det nationale sindelag at gøre, om man er dansk- eller tysksindet. *Mojn* er gledet over til at være udtryk for en sønderjysk identitet. Blandt de unge inden for det danske mindretal i Sydslesvig forbindes *mojn*, eller rettere *moin*, derimod med tysk sprog og kultur. Så på mange måder er landegrænsen også en *mojngrænse*. Der er skel inden for hilsenens funktion, udtale, stavemåde og sproglige placering.

Litteratur

Jørgensen, Peter, 1971: En sønderjysk hilsen. In: *Studier i Dansk Dialektologi og Sproghistorie*, tilegnet Poul Andersen, København.
Jørgensen, Peter, 1934: *Die dietmarsische Mundart von Klaas Groot Quickborn*. *Mojn* - en sønderjysk hilsen. In: *Ord og Sag* nr. 8, 1988.
Nordmann-Stabenow, Gertrud, 1980: *Plattdeutsch & Plattdänisch im Grenzland Schleswig*. Husum.

**Radio
MOJN**

MÖJN

... vi ses i Sønderborg

Mette Kunø og Erik Vive Larsen (udg.):
5. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog,
Århus 1995

EN SLAGS ORDEN I KAOS

EN NEUTRAL SPROGFORM TIL SØGNING I ÆLDRE DANSK

af Hanne Ruus (Københavns Universitet)

din, dinn, dyn, thin, thinn, hyart, hiarte, hiarthe, hierte, hierthe, hyarte, hyerte, hyerthe, vil, vill, wiill, will, wyl, wyll. Disse 19 ortografisk forskellige former finder man for ordene *din*, *hjerter* og *vil* i ti tilfældigt valgte viser nedskrevet mellem 1555 og 1600. Hvis mennesker og i særdeleshed edb-programmer skal kunne lokalisere alle forekomster af ordene *hjerter*, *din* og *vil* i sådanne tekster, må de forskellige former af det enkelte ord henføres til en neutral form. I projektet *Dansk Folkevisekultur 1550-1700*⁴¹ arbejder vi med sådanne ortografisk meget varierende tekster og eksperimenterer derfor med en parallel, neutral sprogform til teksterne.

Projektet består af en række delprojekter, som fokuserer på forskellige aspekter af viseoverleveringen og den omgivende kultur. I den følgende liste anføres projekternes titler og deres medarbejdere. De enkelte projekter er beskrevet i en pjece, som kan rekvireres fra projektet (Ruus m.fl. 1994).

Internationalt visenetværk

Lektor Hanne Ruus og stud.mag. Bodil Høg Hansen.

Opbygning af tekstbase med komplette visebøger og andre kilder til belysning af folkevisekultur

Ansvarlige ledere: lektor Hanne Ruus og lektor Thorkil Damsgaard Olsen.
Øvrige medarbejdere: edb-konsulent, cand.mag. Dorthe Duncker, stud.mag. Ingeborg Thaanum Carlsen, stud.mag. Gunhild Frandsen, stud.mag. Bodil Høg Hansen og stud.mag. Charlotte Ipsen.

Adelshåndskrifter 1550-1700

Ansvarlig leder: lektor Thorkil Damsgaard Olsen.
Øvrige medarbejdere: kandidatstipendiat, cand.mag. Vibeke Pedersen og forskningslektor, cand.mag. Lisbet Holst.

41 Forskningsprojekt i perioden maj 1993 - maj 1998 ved Institut for Nordisk Filologi, Københavns Universitet. Projektet er støttet af Statens Humanistiske Forskningsråd med en rammebevilling og ledes af Hanne Ruus.

Den danske adel i social- og kulturhistorisk perspektiv

Ansvarlig leder: museumsinspektør Steffen Heiberg.

Øvrige medarbejdere: forskningsadjunkt, cand.mag. Anemette S. Christensen. Endvidere fungerer cand.mag. Rikke Agnete Olsen og lektor, dr.phil. Karl-Erik Frandsen som rådgivere og inspiratorer.

Adelsliv og -ideologi.

Ansvarlige ledere: lektor Thorkil Damsgaard Olsen og lektor Hanne Ruus.

Anders Sørensen Vedel, en renæssancehumanist mellem folkeviser og adelskultur

Ansvarlig leder: docent Flemming Lundgreen-Nielsen.

Adelens kultur i forhold til visernes belyst ved kognitivt semantiske sprogbrugsundersøgelser

Ansvarlig leder: lektor Hanne Ruus.

I det første år af projektperioden har en af hovedopgaverne været at specificere og igangsætte arbejdet med at opbygge den tekstbase, som de øvrige projekter skal bruge til mange forskellige formål. Basen skal indeholde alle viser fra danske visehåndskrifter før 1600. Det drejer sig om følgende håndskrifter (*Danmarks gamle Folkeviser* bd. XII, s. 400):

Thott 1510,4°: Hjertebogen	1553-55
Karen Brahe E I,2: Jens Billes håndskrift	1555-59
Nks. 602,2°: Samling af adskillige vigtige Documenter	1570
Nks. 816,4°: Langebeks kvart	1560-90
Karen Brahe E I,1: Karen Brahes folio, ældre del	1570
Nks. 815b,4°: Svanings håndskrift I-II	1580
Gks. 2397,4°: Rentzells håndskrift	1580
AM.454,12°: Lovhåndskrift	1580-90
Stockholm KB Vitterhet 24,4°: Dronning Sophias visebog	1584
Gks. 2396,4°: Anna Munks håndskrift	1590

Denne tekstmasse indeholder 1011 viseopskrifter inklusive 25 svenske viser fra Dronning Sophias visebog og 71 tyske viser fra Langebeks Kvart. Viserne fordeler sig på folkeviser (DgF), lyriske viser (DV) og skæmteviser (DS):

DgF	317	(DgF i alt 539)
DV	188	(DV i alt 321)
DS	21	(DS i alt 98)

sum 526 viser (i alt 958)

Basen skal både kunne bruges til at sammenholde den enkelte visebogs tekster og til at studere den enkelte vise i flere versioner fra forskellige kilder. Endvidere skal man kunne undersøge metrik, stil (herunder formelstof) og sprogform i hele materialet.

For at kunne søge ord og vendinger uden at skulle fantasere sig til alle tænkelige stavemåder forsynes de originale tekster med en parallel, neutral sprogform. Lad os f.eks. se på en sætning, der er overleveret i flere af de nævnte håndskrifter, omkvædet til *DgF* 482. *Sallemand dør af Elskov*.

Y wide dett saa wel, her Salle-mandt handt døde udaff sorrig
(A, SvanI nr. 33, *DgF* VIII, s. 384)

Y wider thett saa well, her Salemand hand døde udaff elsko
(Ga, Hjb nr. 71, *DgF* VIII, s. 392)

Y wed thett saa well, her Sallemand døde vdaff elskuo
(H, KBr nr. 84, *DgF* VIII, s. 393)

Y wider det saa well, her Sallemand døde aff elskoffw
(I, str. 1, DrS nr.76, *DgF* VIII, s. 394)

Y wide det well, her Sallemand døde ud-aff elskoffu
(I, str. 32, DrS nr.76, *DgF* VIII, s. 395)

I dette lille materiale staves ordene *det* og *elskov* på fire forskellige måder, der er brugt tre forskellige former af verbet *vide* og to forskellige former af præpositionen *af*. For at føre disse seks udgaver af omkvædet sammen er der altså brug for en neutralisering af forskelle på flere sproglige niveauer: det ortografiske og det morfologiske.

Ved den ortografiske neutralisering bringes stavemåden i overensstemmelse med den tilsvarende ordform i nutidsdansk. Her bruges *Retskrivningsordbogen* (herefter *RO86*) som bibel med følgende modifikationer:

ældre fleksivformer bibeholdes, både når de har en modsvarighed i nutidsdansk f.eks. *-sens* (svarende til nudansk *-ens* og *-ets*) i *dagsens*, *sommersens*, *hjertens*, *livsens*, og når bøjningskategorien ikke findes i nutidsdansk f.eks. personbøjning i nogle verber: *du skalt*, *du est*, *du tørst*.

kildens stavelsesstruktur bibeholdes, både når der er flere stavelser end i nutidsdansk f.eks. *sorrig, harum, højelig, begære*, og når der er færre f.eks. *hjert, skilsmis, måd*.

Til hver kildeform knyttes en ortografisk neutralform. Hvis vi vender tilbage til det ovenfor citerede omkvæd, får vi brug for følgende neutralformer til str. 32 i version I:

Kildetekst:

Y wide *det well*, her Sallemænd døde ud-aff elskoffu

Neutralformer:

I vide det vel, hr. Sallemænd døde udaf elskov

Kildetekstlinjerne har vi døbt A-linjer, neutralformlinjerne er døbt B-linjer. Hvis vi sammenfatter alle de nødvendige neutralformer til de fem udgaver af omkvædet får vi brug for følgende neutralformer, idet alternativer til forskellige versioner er adskilt af en skråstreg.

B-linje(r): I vide/vider/ved det så vel hr. Sallemænd han døde udaf/af sorrig/el-skov

Det er imidlertid ikke tilstrækkeligt at disponere over en række neutrale ordformer, hvis man vil have mulighed for at sammenføre forskellige udgaver af et omkvæd eller en verslinje med næsten samme ordlyd. Man må også have adgang til en version af verslinjen, hvor det enkelte ords bøjningsformer er ført sammen. I vort omkvædseksempel vil det f.eks. være interessant at kunne finde alle udgaver af *I vide (vb) så vel* uden hensyn til verbets morfologiske form. Vi har altså brug for en C-linje, hvor ordformerne er koblet op til det relevante lemma. Og har man adgang til lemmaformer, hører det almindeligvis med, at man får oplysning om lemmaets ordklasse; i mange tilfælde er lemmaform og ordklassebetegnelse tilstrækkelige til entydig identifikation af et lemma f.eks. *han sb* over for *han pron*. Ordklasseoplysningerne anbringes på endnu en linje, D-linjen.

Den sidst citerede version af omkvædet ser da således ud i A-, B-, C-, og D-linje:

A-linje: Y wide *det well*, her Sallemænd døde ud-aff elskoffu

B-linje: I vide det vel, hr. Sallemænd døde udaf elskov

C-linje: I vide den vel herre Sallemænd dø af elskov

D-linje: pron vb pron adv sb pers vb præp sb

I valget at lemmaer bygges først og fremmest på *RO86*, dog anvendes latinske ordklassebetegnelser, og der bruges ikke dobbeltformer på lemma-niveau⁴². Når et lemma ikke findes i *RO86*, inddrages lemmaer fra Marius Kristensens ordbog til *Danske Viser fra Adelsvisebøger og Flyveblade 1530-1630* i udgavens bind VII. Når heller ikke Marius Kristensens lemmainventar slår til, konsulteres først *ODS*, dernæst Otto Kalkars *Ordbog til det ældre danske Sprog*.

Til illustration bringes her strofe 1 af *Sallemænd døde af Elskov* i Hjer-tebo-gens version med parallel, neutral sprogform. A-linjerne er gengivet efter den trykte version i *DgF*, dog er håndskriftets former indført fra noterne i udgaven.

1.
Her Salemand er then skønneste suend,
hr. Sallemænd er den skønneste svend,

fru Mettelill heder hans fru;
fru Mettelil hedder hans fru;

thy hade huer-andre y hiarthett saa kier,
de havde hverandre i hjertet så kær,

stor wille thy tiill-samens dro.
stor vilje de tilsammens drog.

Y wider thett saa well, her Salem[and] hand døde udaff elsko.
I vider det så vel, hr. Salem han døde udaf elskov.

For at sikre størst mulig konsekvens i den neutrale sprogform har projektet fået Dorthe Duncker til at fremstille et programkompleks, der hjælper filologen med

⁴² De anvendte regler svarer til reglerne anvendt i Ruus: *Danske Kerneord*.

at anføre neutrale ordformer. I programmet er indbygget en ordbog, som udbygges gradvis, efterhånden som nye former af kendte ord mødes i teksterne. Når filologen skal forsyne en vise med neutral sprogform, gennemgår programmet først teksten og anfører forslag til neutralformer ved alle de ord, som står i dets ordbog. Nedenfor ses strofe 2. i *Sallemand døde af Elskov*, som den præsenteres for filologen. Ved alle de ordformer, som ordbogen kender, anføres et forslag, som filologen skal tage stilling til; ved de ord, som ikke er kendt af ordbogen, er der plads til at anføre neutralformer.

2.
Her Salemand hade yend mørsuster⁴³,
hr. Sallemand havde en *****,

hund heder fru Ingeborre;
hun hedder fru *****.

till hynne rider herre Zalemand,
**** hende rider herre *****,

for hind klager hand sin sorrig.
for hend ***** han sin sorrig.

Formerne til B-linjen indføres ved at skrive oven i stjernerne, der kommer så et vindue frem, hvor filologen skal skrive lemma og vælge ordklasse. Jan Daugaards udgave af *RO86* er med sprognævnets tilladelse lagt ind i programmet, så man kan slå elektronisk op i *RO86* under arbejdet.

Endnu er arbejdet med indføjelse af neutral sprogform i pilotfasen. Når en række visetekster er forsynet med neutral sprogform, bliver det muligt at undersøge både formler, gentagelser og ordforråd i hele materialet.

Hvis ideen om den neutrale sprogform slår an, vil man på længere sigt kunne sammenligne tekster, formuleringer, formler og ordforråd fra forskellige historiske sprogtrin. Den her foreslåede neutrale form vil uden problemer kunne anvendes til tekster i hele perioden 1400-2000.

43 udg. har: mor-suster

Benyttet litteratur

- Dansk Sprognævn 1986: *Retskrivningsordbogen*, i kommission hos Gyldendal.
DgF, se Grundtvig
DV, se Grüner-Nielsen 1912-31
DS, se Grüner-Nielsen 1927-28
Grundtvig, Svend m.fl. (udg.): *Danmarks gamle Folkeviser*, bd. I-XII, 1853-1976.
Grüner-Nielsen, H. (udg.): *Danske Viser fra Adelsvisebøger og Flyveblade 1530-1630* bd. I-VII, 1912-1931, Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, C. A. Reitzels Boghandel, genudgivet 1978-1979.
Grüner-Nielsen, H. (udg.): *Danske Skæmteviser efter Visehaandskrifter fra det 16.-18. Aarh. og Flyveblade*, Universitets-Jubilæets Danske Samfund, 1927-1928.
Kalkar, Otto: *Ordbog til det ældre danske Sprog*, bd. I-V (1881-1918), fotografisk optryk med nyt bd. VI, Akademisk Forlag 1976.
Kristensen, Marius: *Ordbog*, 1930-31 i bd. VII af *DV*.
RO86 se Dansk Sprognævn 1986.
Ruus, Hanne og Steffen Heiberg, Flemming Lundgreen-Nielsen, Thorkil Damsgaard Olsen 1994: *Dansk Folkevisekultur 1550-1700*, Institut for Nordisk Filologi, Københavns Universitet, Njalsgade 80, 2300 København S., 2. udg.
Ruus, Hanne (manus): *Danske Kerneord, Centrale dele af den danske leksikalske norm*, 406s. + 314 s.